

Katarina NIKOLIĆ

PALACIN DABINOVIĆ–LJUTA: prilog poznavanju stambene arhitekture Dobrote – Ildio

Ključne riječi: Ljuta, Dobrota, stambena arhitektura Dobrote, porodica Dabinović, palacin

Uvod

Za potrebe projekta obnove istorijskog stambenog kompleksa porodice Dabinović na Ljutoj, koji obuhvata katastarske parcele 223, 224 i 225, tokom marta 2013. godine izvršena su istraživanja predmetnog imanja. Istraživanje je podrazumjevalo istraživanje istorijske dokumentacije, analizu uređenja imanja sa vrtom i palacinom, analizu arhitekture, konstrukcije, organizacije i stilskih karakteristika palacina, kao i arhitektonsku, hrološku i analizu vrijednosti. Istraživanju je prethodilo sondažno ispitivanje fasade palacina, sondažno istraživanje temelja, kao i uklanjanje recentnih intervencija.

Izuzetan doprinos istraživanju dali su gospođa Anuška Zloković i njen sin Vasilije Zloković iz Kotora, potomci porodice Dabinović koja je izgradila i bila vlasnik imanja do 1960-tih godina.

Proces istraživanja, kojim je rukovodio arhitekta konzervator, uz prisustvo stručnjaka Uprave za zaštitu kulturnih dobara iz Kotora, rezultirao je *Projektom zatečenog stanja* koji pored analizičkog dijela sadrži i detaljnu foto dokumentaciju i grafičke priloge u razmjeri 1:50.

Istorijat naselja

Naselje Ljuta nalazi se na samoj obali Kotorskog zaliva, na uskom priobalnom pojasu ispod Jadranske magistrale, neposredno ispod strmih litica Dobrotske Gore. Na južnoj strani ograničeno je lokalitetom Rasovina, a na sjevernoj rijekom Ljutom. Kroz naselje prolazi priobalni lokalni put čija godina izgradnje nije poznata, ali se na osnovu istorijske dokumentacije zna da je postojao 1837. godine.

Topografska karta Boke Kotorske sa označenim položajem naselja Ljuta

U mletačkom izdanju Kotorskog statuta iz 1616. godine, u članu 140 za koji se smatra da je napisan 1301. godine, naselje se prvi put pominje pod starim nazivom *Durantum*¹, dok se današnje ime *Ljuta* prvi put pominje u prvoj polovini 15. vijeka².

U radu Miloša Miloševića, pod nazivom *Jedan dokument o razvoju pomorstva Dobrote i Ljute s početka 18. vijeka*,³ govori se o usponu pomorstva ova dva naselja i njihovom ujedinjenju na osnovu dokumenta venecijanskog providura Anđela Ema iz 1717. godine.

Do 1717. godine stanovnici Ljute bili su svrstani u kategoriju manuelnih radnika i seljaka koji su radili na fizičkim poslovima izgradnje građevina i utvrđenja. Uz dugogodišnje pripreme i napore i uz značajno povećanje broja stanovnika, stanovnici Ljute uspjeli su da stvore „takvo veliko tijelo pomoraca,

¹ Dabinović, Stj. Anton: Oko imena pomorskog naselja Ljute (GMPK VI, 1957) 181

² Ibidem, 181-186

³ Milošević, Miloš: Jedan dokumenat o razvoju pomorstva Dobrote i Ljute s početka XVIII vijeka (GPMK V, 1956), 77-83

da je prema njemu sasvim ništavan broj pomoraca samog grada Kotora i drugih mjesta zaliva.⁴⁴ Pomenutim dokumentom dozvoljeno je spajanje Dobrote i Ljute u jednu cjelinu, dobijanje statusa pomorskog naselja i pravo na izbor kapetana.

Na osnovu ograničenog broja navedenih istorijskih podataka, može se pratiti način na koji je naselje Ljuta trudom generacija svojih stanovnika doživjelo ekonomski napredak i time steklo uslove za unapređenje administrativnog statusa – od naselja manuelnih radnika i seljaka u pomorsko naselje sa pravom izbora kapetana.

Današnji izgled naselja Ljuta u pejzažu strmih brda Dobrotske gore

Razvoj naselja u periodu 17-19. vijeka, ukazuje na složenu genezu i međusobne odnose manjih graditeljskih cjelina i imanja. Naizgled teško razumljivi podaci na građevinama uočeni tokom arhitektonskih istraživanja, upućuju na razumjevanje načina funkcionisanja i života stanovnika Ljute i treba ih tražiti u slojevitosti istorijskog razvoja naselja.

Opis i analiza kompleksa

Predmetno imanje Dabinović na Ljutoj danas obuhvata katastarske parcele 223, 224, 225 i 226 (K.O. Dobrota I), i nalazi se u južnoj zoni naselja, na lokalitu Vitaljica, neposredno ispod Jadranske magistrale. Izvorno, imanje se protezalo visoko do iznad današnje granice na istoku, obuhvatajući obradivu zemlju i šumu. Prolaskom Jadranske magistrale, imanje je svedeno na današnji obim.

⁴ Ibidem, 80

Karta Ljute sa označenim položajem predmetnog imanja

Položaj imanja Dabinović u današnjoj Ljutoj

Prostor imanja nalazi se na denivelisanom terenu, a visinska razlika u pravcu zapad-istok iznosi ~6,5 metara. Sa istočne strane, prema magistrali imanje je ograničeno visokim zidom, kao i sa zapadne na kojoj ga visoki zid dijeli od lokalnog puta.

Kolski prilaz imanju moguć je sa priobalnog lokalnog puta, a pješački sa istočne strane, sa magistrale.

Imanje je okruženo visokim kamenim zidom, a glavni ulaz je sa strane prema moru, kroz kameni portal i popločanu stazu sa stepeništem koja vodi do ulaza u palacin.

Položaj palacina povučenog u dubinu imanja Stoljetna stabla borova

Sastavni dio imanja činili su punta i mandrač, koji su do danas sačuvani u izvornom obliku i konstrukciji.

Izgled ponte i mandrača koji su istorijski bili sastavni dio imanja

U prednjem vrtu je veliki broj raznorodnih stabala, kojima dominiraju dva bora koja su prepoznatljiv reper u kulturnom pejzažu Ljute.

U centru imanja je palacin spratnosti P+1+Pk, okružen vrtom sa prednje (zapadne), bočne (sjeverne) i zadnje (istočne) strane. Prednji dio imanja imao je javni karakter i bio dekorisan cvijećem i drvećem, dok je zadnji dio bio povrtnjak.

U zapadnom dijelu imanja, uz ogradni zid prema moru, nalazi se prizemni pomoćni objekat, a do njega nadzemna bistjerna, zidana kamenom.

Palacin je povučen duboko u vrt i sa svih strana skriven od pogleda. Iako u dobrom stanju, bez vidljivih oštećenja fasadnih zidova, imanje je bez stanovnika.

Arhitektura

U oblikovnom smislu, glavna zgrada – palacin, koncipirana je u skladu sa principima tradicionalne arhitekture Boke i Dobrote, sa приметnim renesansnim karakterom. Glavnu odliku daje sakriveni položaj palacina, povučenog duboko u vrt, njegova visina od 10,5 metara do sljemena, kao i harmoničan odnos puno-prazno sa rasporedom prozora na glavnoj fasadi. Ravnomjerno i strogo su raspoređene 4 prozorske ose sa profilisanim natprozornim gredama. U prizemlju je centralno postavljeni portal sa po jednim prozorom sa obe strane.

Izgled glavne fasade placina

U skladu sa običajem da je glavna fasada i najpažljivije tretirana, bočne i zadnje fasade palacina, imaju mali broj prozorskih otvora – jedan prozor je na sjevernoj fasadi prizemlja, po dva na spratu sjeverne i južne, tri u na spratu istočne fasade i po jedan u potkrovlju sjeverne i južne. Palacin ima ukupno šesnaest prozora, dok su četiri prozora zazidana u nekoj od recentnih intervencija. U istim intervencijama, na istočnoj fasadi, dva izvorna prozora preoblikovana su i kao ostali prozori palacina, dobila betonski okvir.

Izgled istočne i sjeverne fasade palacina

Osnova palacina je približno pravougaonog oblika, a njena površina iznosi $\sim 143 \text{ m}^2$.

Prateći pravilan oblik osnove, krov ima jednostavnu dvovodnu geometriju. Sačuvani su i ostaci drvene krovne konstrukcije, a za krovni pokrival korišćen je falcovani crijep.

U unutrašnjosti kuće nisu sačuvane originalne međuspratne tavanice, ali je, na osnovu sačuvanih ležišta drvenih greda koje su se oslanjale u poprečnom pravcu na podužne zidove, sačuvan njihov izvorni položaj.

Nije sačuvan ni izvorni položaj unutrašnjeg drvenog stepeništa koje je vodilo iz prizemlja do prvog sprata i potkrovlja, mada je izvjesno da je stepenište bilo unutrašnje i izrađeno od drveta.

Uz sjevero-istočni ugao kuće zatečeni su ostaci nedavno srušenog prizemnog aneksa. Dimenzije aneksa bile su $1,10 \times 1,75$ metara. Nakon iskopavanja srušenog materijala, utvrđeno je da je aneks podzemnim kanalom bio povezan sa susjednom septičkom jamom.

U vezi sa aneksom i njegovom funkcijom, mogu se tumačiti i zazidani ostaci ugaone vidionice na istom mjestu, u nivou potkrovlja. Na osnovu traga prislonjenih zidova, aneks se izvorno pružao čitavom visinom istočne fasade palacina i završavao u potkrovlju ugaonom vidionicom. Namjena prostora unutar vidionice nije poznata, ali može se pretpostaviti da je se u njoj nalazio toalet, koji je putem aneksa bio povezan sa septičkom jamom.

Na južnom zidu potkrovlja sačuvani su ostaci originalne kuhinje, zidna polica i sudopera-škafa ispod prozora.

Na zadnjoj, istočnoj fasadi sačuvani su ostaci zazidanog prozora, koji se nalazio pomjeren iz centralne ose fasade, prema jugu. Ovakav položaj,

kao i visina na kojoj je zazidani prozor, ukazuju da je ovo mogao biti prozor stepeništa, u nivou posljednjeg podesta.

Nadzemna bistjerna, u prednjem dvorištu, bila je zidana krupnim tesanicima krečnjačkog kamena i krečnim malterom sa dodatkom crvenice. Oblik osnove bistjerne bio je približno pravougaon, dimenzija ~6.20 x 4.20 metara, dok je iznutra bila zasvedena svodom od kamena. Unutrašnjost bistjerne bila je malterisana tankim slojem krečnog maltera. Na istočnoj strani nalazi se jednokrako kameno stepenište kojim se dolazilo na plato bistjerne. Podaci o kruni bunara nisu sačuvani.

Uz jugoistočni ugao bistjerne nalazila se peć za hljeb, pokrivena jednovodnom nadstrešnicom. Precizni podaci o njenom izgledu nisu sačuvani, izuzev konzole koje su nosile napu iznad peći. Po kazivanju potomaka porodice Dabinović, ovo je bila peć za hljeb. Ostaci dimnjaka takođe nisu sačuvani.

Prednji, reprezentativni dio vrta uređen je na način što su niskim zidovima od kamena odvojene hodne i površine ukrašene dekorativnom vegetacijom. U zadnjem dijelu vrta nalazio je povrtnjak.

Izgled pomoćnog objekta u prednjem dijelu vrta i ostataka peći za hljeb

Prednji i zadnji dijelovi vrta bili su odjeljeni kamenom kapijom čiji ostaci su sačuvani na sjevero-zapadnom uglu palacina. Kroz kapiju i uzani prolaz uz sjevernu fasadu palacina dolazilo se u zadnji dio imanja-povrtnjak.

U oba vrta i danas je veliki broj stabala, prije svega narandži, limuna i mandarina, ali i smokava, magnolija i šljiva. U zadnjem vrtu sačuvan je i kružni kameni bunar – počuo, dubine ~5 metara. Ovaj dio vrta, kamenim podzidom, podijeljen je u dva nivoa. Na gornjem docu nalazi se staza koja vodi do kapije na istočnoj strani ogradnog zida, prema magistrali tj. nekadašnjem ostatku imanja koje se pružalo visoko iznad današnje magistrale.

Izgled zadnjeg dijela dvorišta sa bunarom

Materijali i tehnike gradnje

Palacin je zidan masivnim zidovima debljine ~65-75 cm, i kamenom ujednačenog oblika i veličine, u pravilnim redovima.

Za zidanje je korišćen krečni malter, dok u zidovima bistjerne vezivni materijal sadrži veliki procenat crvenice – zemlje posebnog sastava, poznate po svojim hidrauličnim svojstvima.

Međuspratna konstrukcija bila je izrađena od drveta, dok je nakon intervencije tokom 1960-tih izrađena u vidu armirano-betonske sitnorebraste tavanice.

Staze u prednjem vrtu bile su popločane krupnim kvadratnim pločama đuričkog kamena, ružičaste i sivkasto-bijele boje, dok su pižuli bili zidani lokalnim krečnjačkim kamenom.

Zbog velikog raspona, krovna konstrukcija je tipa *vješaljke* i izrađena od drveta. Krov je bio pokriven kanalicom, ali je zatečen pokriven falcovanim crijepom.

Prozori i vrata na kući bili su izrađeni od drveta sa griljama.

Hronologija kompleksa

Tačna godina izgradnje palacina nije poznata. Ipak, na istorijskom katastarskom planu Ljute iz 1838. godine imanje je zavedeno pod brojem 367, a palacin je evidentiran u današnjem gabaritu. Na osnovu zemljišnih knjiga koje se čuvaju u Istorijskom arhivu Kotor, palacin je podigla poznata dobrotska kapetanska porodica Dabinović, u čijem je vlasništvu imanje bilo sve do 1960-ih godina, kada prelazi u vlasništvo porodice Ševaljević.

Izvod iz katastarskog plana Ljute iz 1838.g. sa označenim položajem imanja Dabinović

Na osnovu kazivanja potomaka porodice Dabinović⁵ kuća je dva puta stradala u požaru. Prvi put, za vrijeme Prvog, a drugi put za vrijeme Drugog svjetskog rata, decembra 1944. godine. Nakon ovoga, porodica je zauvijek napustila imanje u ruševnom stanju.

Značajan izvor podataka o izgledu palacina i imanja u periodu između dva svjetska rata, predstavlja fotografija na kojoj su članovi porodice Dabinović na stazi ispred ulaza u kuću, snimljena sa pozicije ulaznog portala na strani ka moru. Pretpostavlja se da je fotografija snimljena u periodu između 1930 i 1932. godine. Na njoj se vidi izgled prednjeg vrta sa kamenim pižulima, popločane pristupne staze, vegetacija, dio glavne fasade palacina sa centralno postavljenom vidionicom na glavnoj fasadi, kao i izgled izvornih horizontalnih prozora u prizemlju.

⁵ Podaci dobijeni ljubaznošću gosp. Vasilija Zlokovića iz Kotora.

Fotografija porodice Dabinović ispred palacina (snimljeno između 1930-1932. godina)⁶

Na osnovu porodičnih fotografija porodice Zloković, moguće je ustanoviti i izgled bunara na terasi iznad bistjerne, ogradu na terasi iznad

⁶ Ova vrijedna fotografija dobijena je ljubaznošću gospođe Anuške Zloković iz Kotora, potomka porodice Dabinović.

pomoćnog objekta u prednjem dvorištu, kao i nadstrešnicu nad glavnom ulaznom kapijom prema moru.

Drugi značajan izvor predstavlja fotografija snimljena 1979. godine, sa skoro identičnom pozicijom. Fotografija pripada arhivi Uprave za zaštitu kulturnih dobara u Kotoru i dio je dokumentacije snimljene neposredno nakon zemljotresa 1979. godine. Na osnovu ove fotografije, moguće je ustanoviti visinu bistjerne u prednjem dijelu imanja i njen odnos sa pomoćnim objektom. Takođe, ove fotografije svjedoče da je u periodu između dva snimanja došlo do značajne intervencije na palacinu kada su kameni okviri većine prozora i vrata zamjenjeni betonskim, uklonjene vidionice na prednjoj i zadnjoj fasadi, a mali horizontalni prozori u prizemlju zamjenjeni većim vertikalnim prozorima.

Izgled prilazne staze ispred kuće (snimljeno 1979. godine)⁷

⁷ Arhiv Regionalnog zavoda za zaštitu spomenika kulture Kotor: Popis šteta nastalih od zemljotresa iz 1979. godine

Ostaci aneksu uz sjeveroistočni ugao palacina

Ostatak zazidane ugaone vidionice na sjeveroistočnom uglu palacina

Ostatak zazidanog prozora u stepeništu na istočnoj fasadi palacina

Pretpostavke o položaju i rasporedu prostorija potvrdila je gospođa Anuška Zloković, koja je kao dijete bila redovni gost kuće i pružila je dragocjene podatke o uređenju i organizaciji.

Nakon požara u Drugom svjetskom ratu (1944.g.) kada su izgorjeli krov kuće i međuspratne tavanice, imanje je napušteno. Obnovila ga je porodica Ševaljević, u periodu između 1960-1962. godine. S obzirom da u požaru palacin nije imao drugih oštećenja osim onih nastalih od vatre, pretpostavlja se da je u ovoj intervenciji objekat dobio današnji izgled. Ovom prilikom, uklonjene su vidionice na prednjoj i zadnjoj fasadi. Kamene okviri prozora i vrata zamjenjeni su betonskim, a drvene međuspratne konstrukcije armirano-betonskom sitnorebrastom tavanicom. Promjenjen je i raspored prostorija, zazidani su prozori u prizemlju i potkrovlju, a preoblikovani u prizemlju prednje fasade, i na spratu zadnje, istočne fasade.

Unutrašnja organizacija

Na osnovu sjećanja gospođe Anuške Zloković, bilo je moguće da se okvirno rekonstruiše unutrašnji raspored prostorija i funkcija palacina.

U prizemlju, u pravcu ulaznih vrata, bilo je drveno stepenište koje je vodilo do sprata i potkrovlja. Sa lijeve i desne strane prolaza, nalazila su se dva magazina.

Na spratu, raspored prostorija bio je u skladu sa tradicionalnom organizacijom *quattro stanze, un salon* – salon okružen sa četiri sobe.

U potkrovlju, centralni prostor zauzimala je trpezarija, smještena u dijelu ispod vidionice, na strani prema moru. Na južnoj strani, bila je kuhinja sa kamenom sudoperom, šporet na drva sa zidanom napom i dimnjakom, a uz nju i ostava za drva. Na sjevero-istočnom uglu bio je jedini toalet u kući, smješten u prostor ugaone vidionice. Ostali prostor ispod krova koristio se kao ostava.

Stepenišni prostor bio je osvijetljen prozorom čiji je ostatak sačuvan na istočnoj fasadi palacina.

Analiza vrijednosti

Predmetni objekat uživa pravnu zaštitu u okviru Područja Svjetskog kulturnog nasljeđa Kotor pod zaštitom UNESCO-a.

Značajnu vrijednost imanja predstavlja njegov položaj, pripadajuća punta i mandrač, vrt sa borovima i palacin u njihovoj sjeni.

Odnos kuće i ostatka imanja sa kamenim podzidima, vegetacijom i vizurama predstavlja izuzetnu ambijentalnu vrijednost ovog imanja, a činjenica da ovi odnosi nisu mijenjani skoro 200 godina u znatnoj mjeri doprinosi vrijednostima i autentičnosti imanja.

Izvorne karakteristike arhitekture kuće očuvane su u cjelini i u detaljima. One koje nedostaju, moguće je rekonstruisati na osnovu sačuvanih podataka.

Autentičnost imanja i arhitekture kroz odnose, oblike i upotrebljene materijale, očuvana je u velikoj mjeri ili se može rekonstruisati na osnovu sačuvanih podataka.

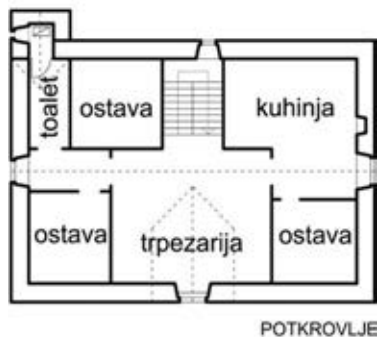
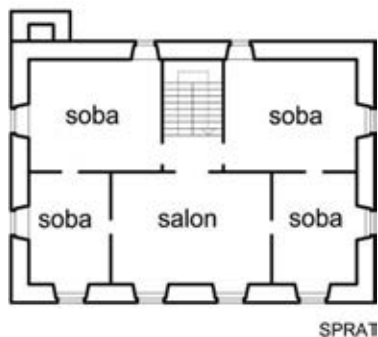
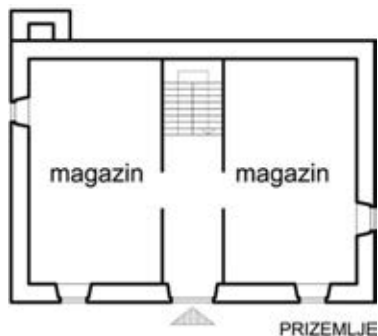
Integritet imanja bio je očuvan najvećoj mogućoj mjeri, sve do savremene intervencije koja je u toku.

Analiza oštećenja i negativnosti

Pored toga što je imanje danas napušteno, zatečeno je u dosta očuvanom stanju, dok je palacin statički stabilan, bez vidljivih pukotina ili drugih statičkih oštećenja. U unutrašnjosti palacina, uklonjene su međuspratne tavanice i drveno stepenište, kao i dijelovi drvene krovne konstrukcije.

Negativnosti koje umanjuju vrijednost imanja i objekata su slijedeće:

- Prolaskom Jadranske magistrale narušena je veza sa gornjim zonama imanja,
- Uklonjena je vidionica dekorisana volutama na glavnoj fasadi,
- Horizontalni prozori u prizemlju preoblikovani su u veće prozore,
- Kameni okviri prozora i vrata zamjenjeni su betonskim,
- Izvorne spojnice na glavnoj fasadi, zamjenjene su tzv. kaišastim spojnicama,
- Izvorni kameni kotali zamjenjeni su betonskim,
- Portal pomoćnog objekta u ogradnom zidu imanja preoblikovan je i nedostaju mu kameni okviri.

Prostorni raspored unutrašnjosti palacina

Izgled malterne sonde na glavnim vratima

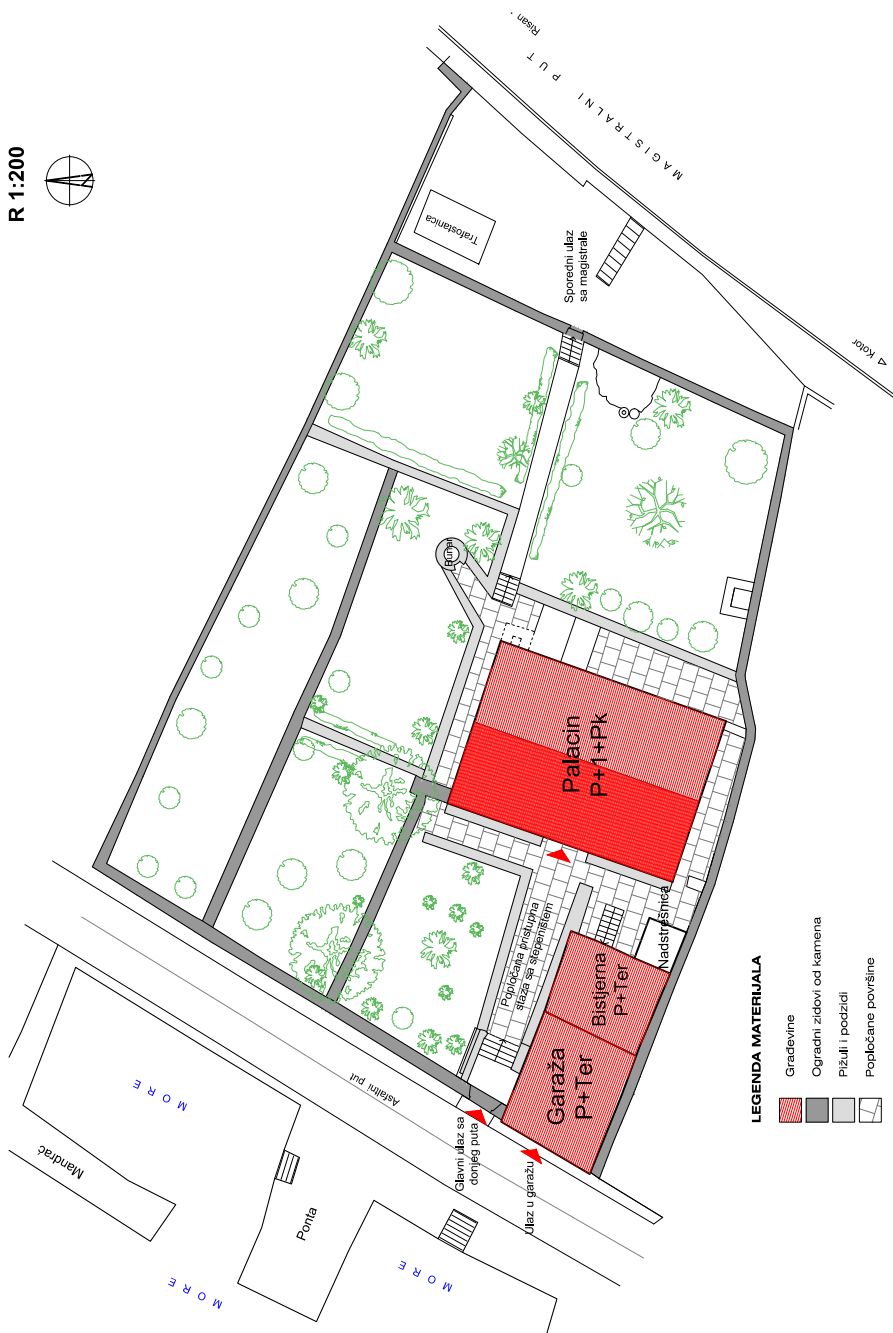
Izgled preoblikovanog otvora na pomoćnom objektu

Izgled recentnih kaišastih spojnica na glavnoj i fugovanih na bočnoj fasadi

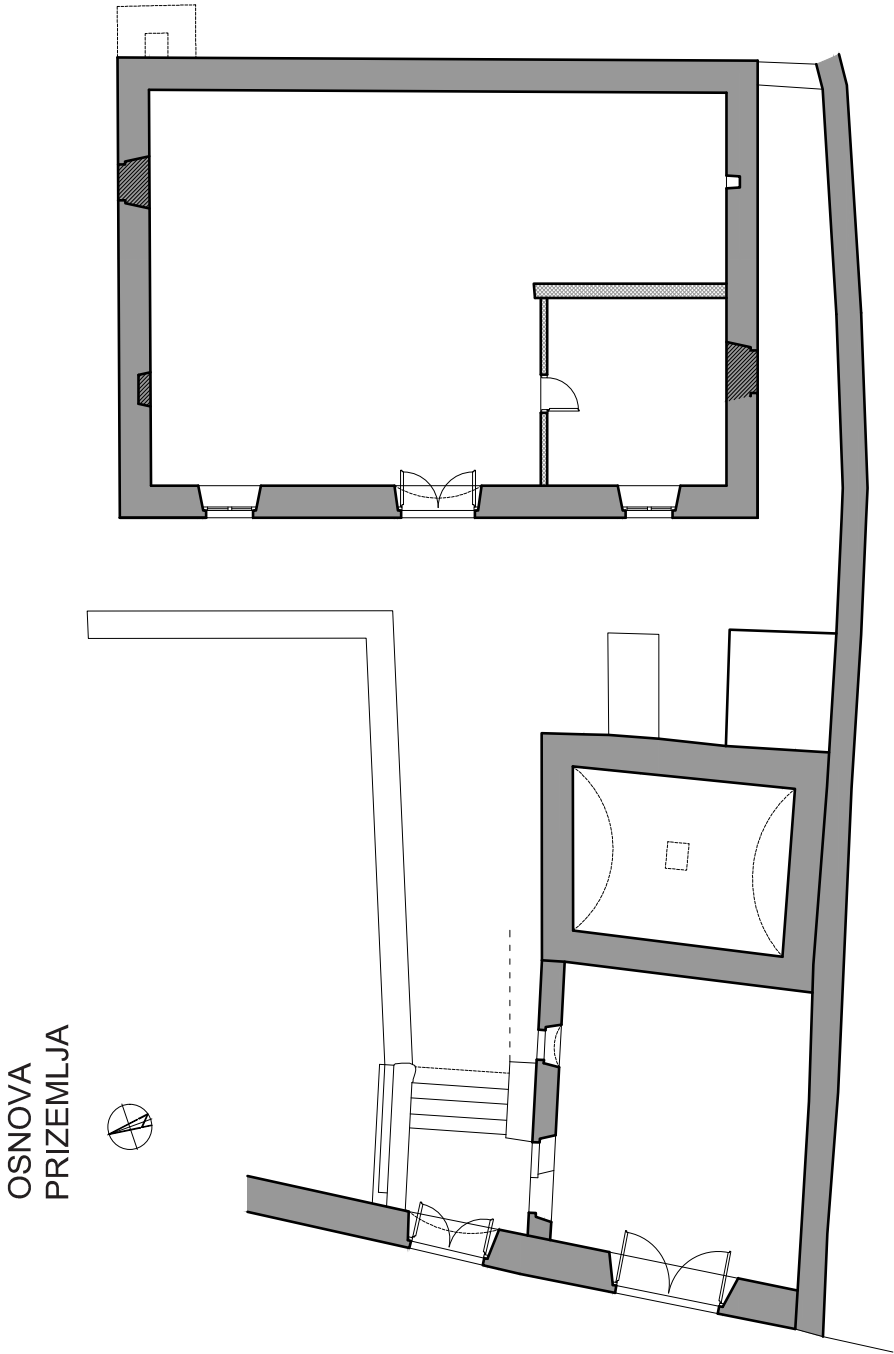
Na osnovu rezultata ovog istraživanja, 2013. godine izrađen je Konzervatorski projekat obnove imanja. Međutim, zbog nesavjesnog odnosa novih vlasnika, radovi na imanju izvode se bez poštovanja projektnog rješenja. Na samom početku radova, srušena je nadzemna bistjerna u prednjem dvorištu, kao i pregradni zidovi unutar imanja, izgubljeno je parterno uređenje prednjeg i zadnjeg vrta, dok je palacin dobio veliki broj novokomponovanih dekorativnih elemenata. Sve ovo trajno je narušilo karakter imanja i učinilo da se zbog nesavjesnosti i nerazumjevanja zauvijek izgubi još jedan reprezentativan primjer tradicionalne arhitekture Boke.

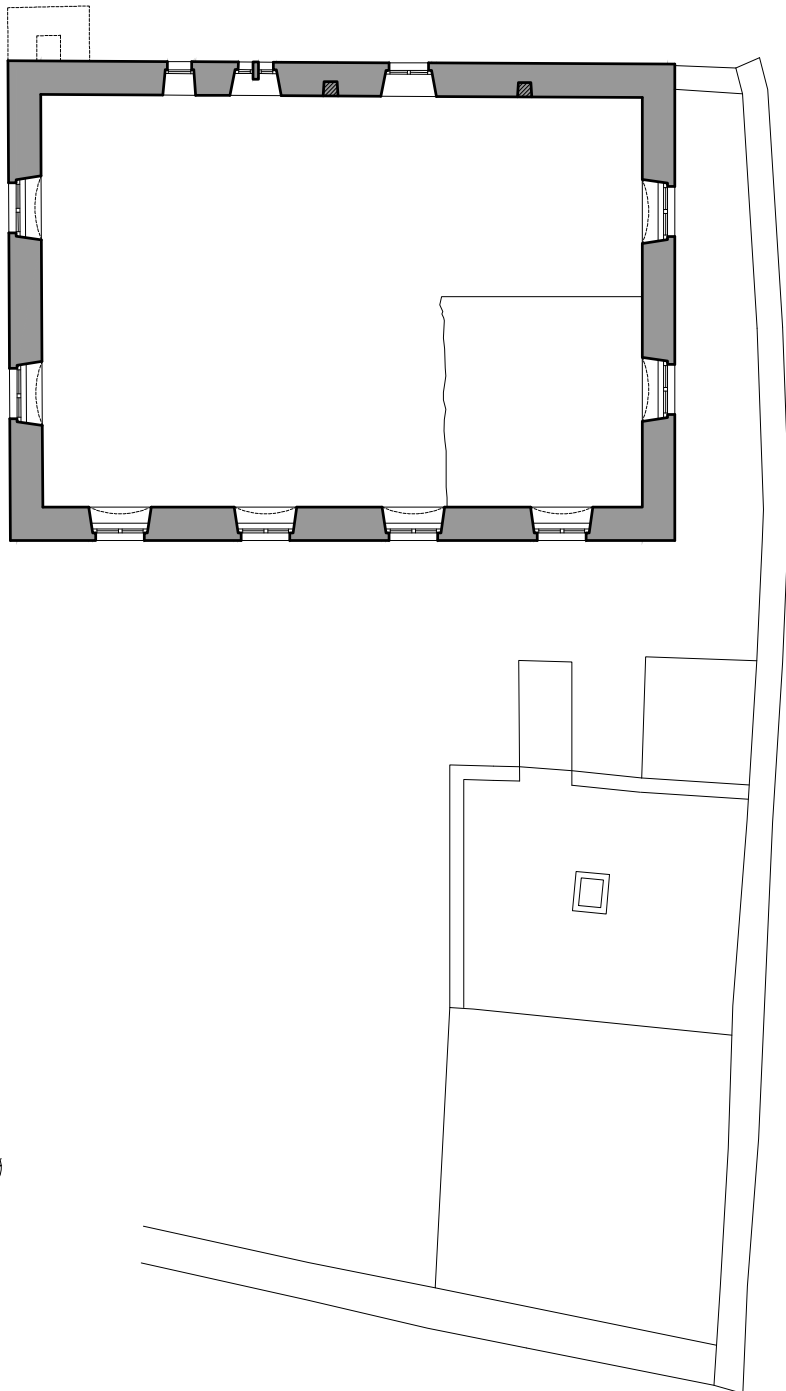
SITUACIJA TERENA
R 1:200

LEGENDA MATERIJALA

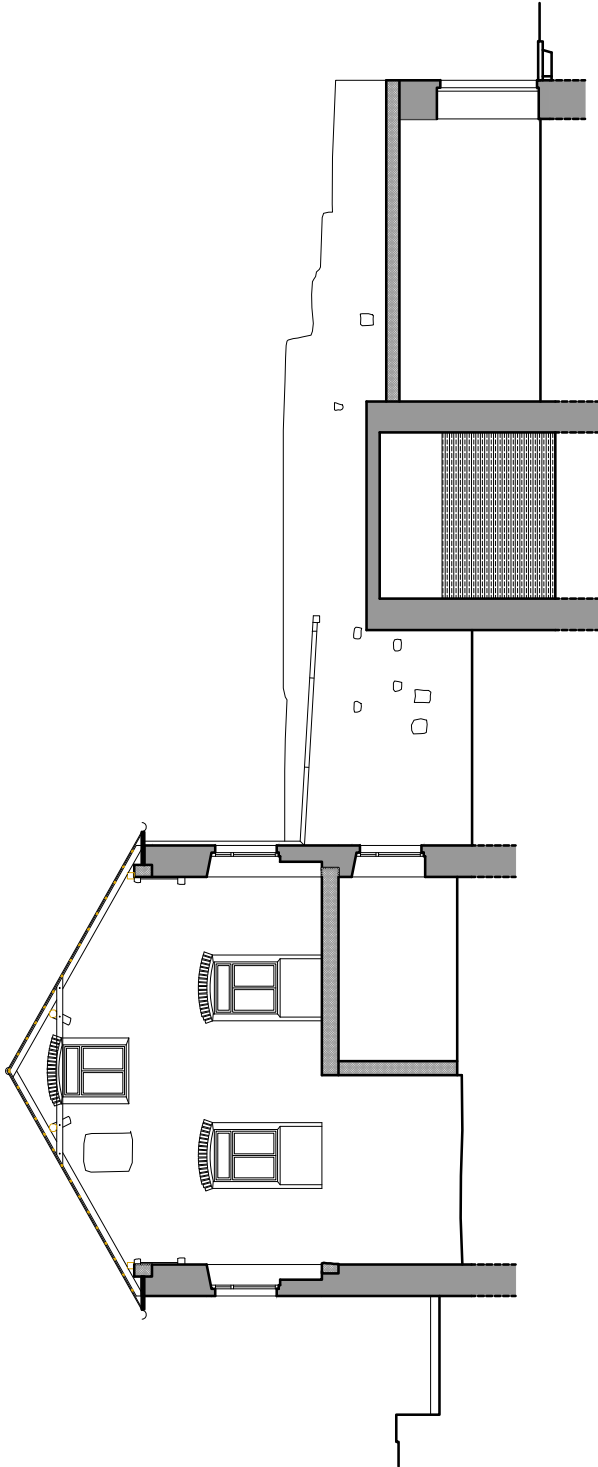
- Gradevine
- Ogradni zidovi od kamena
- Plitkull i podzidi
- Popločane površine

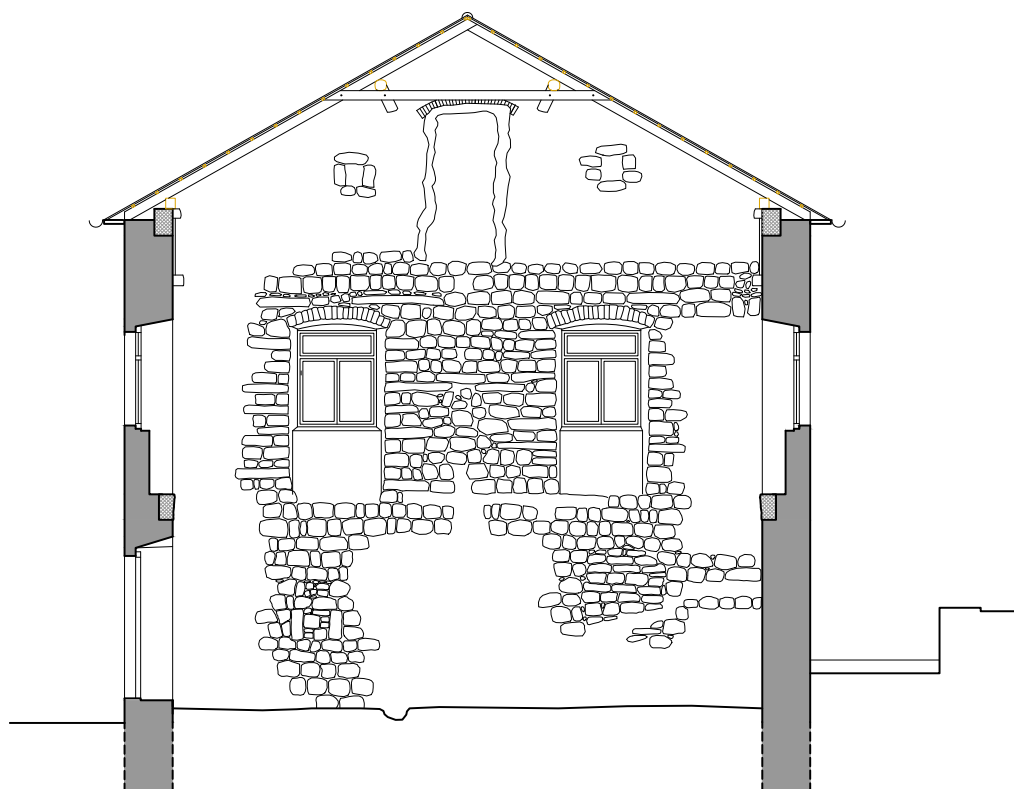

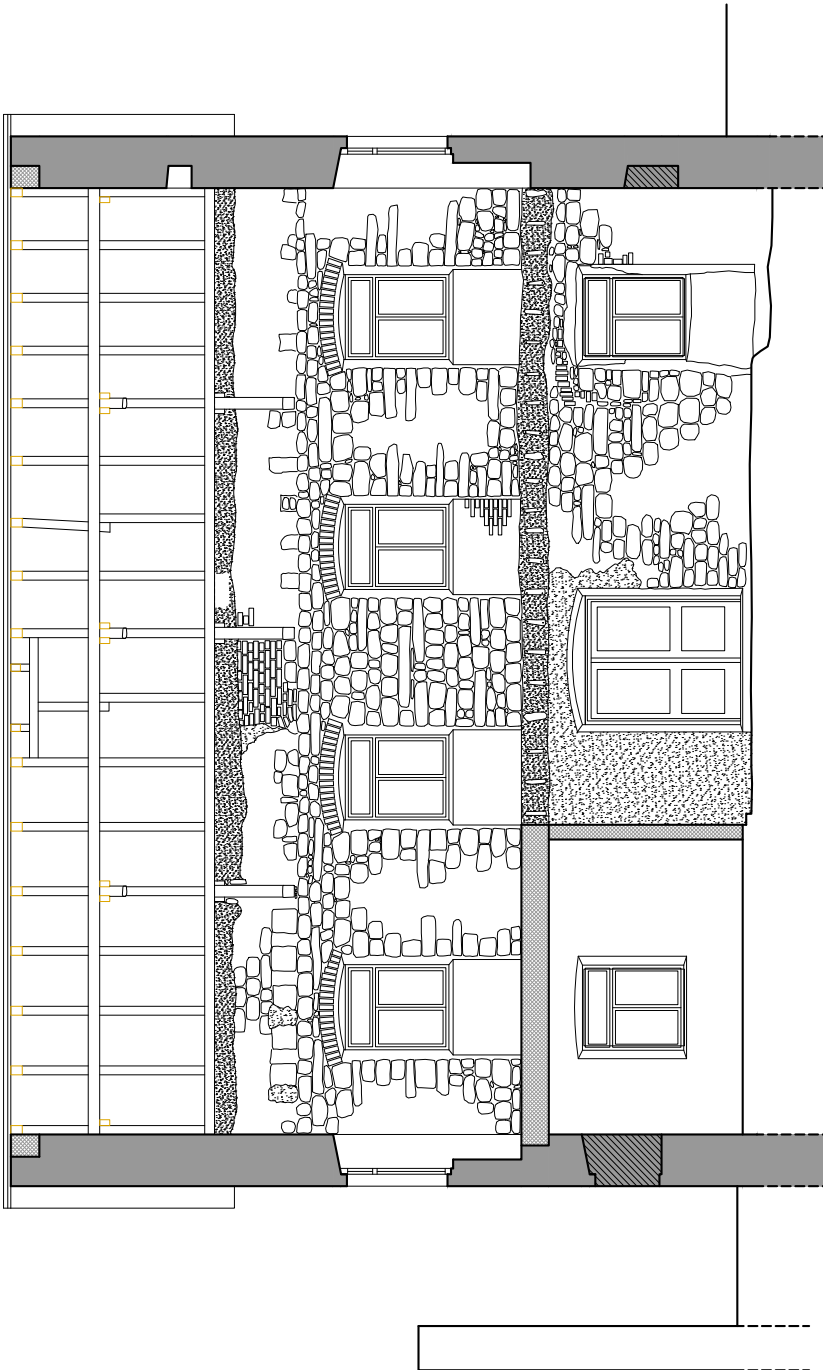

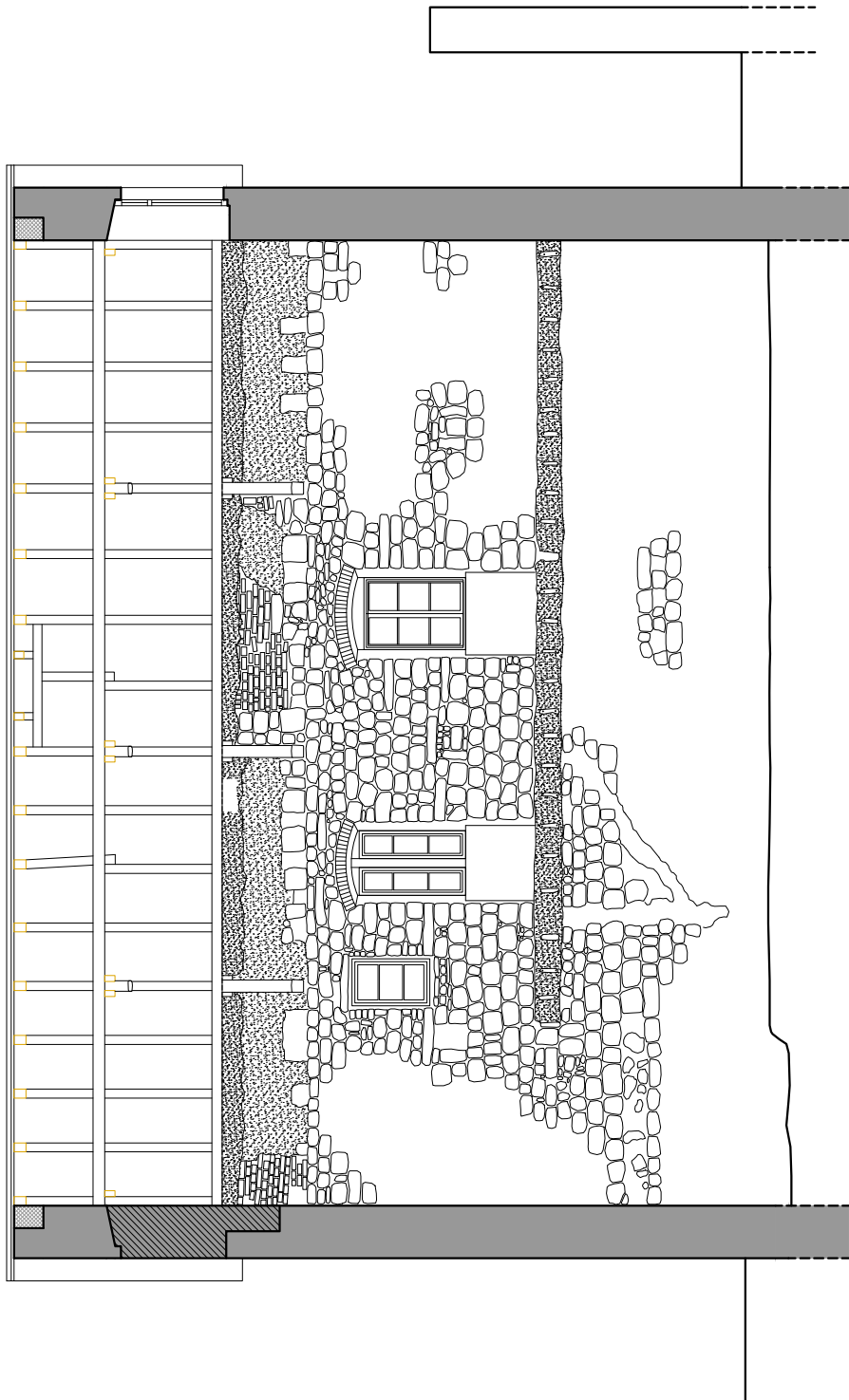
OSNOVA SPRATA

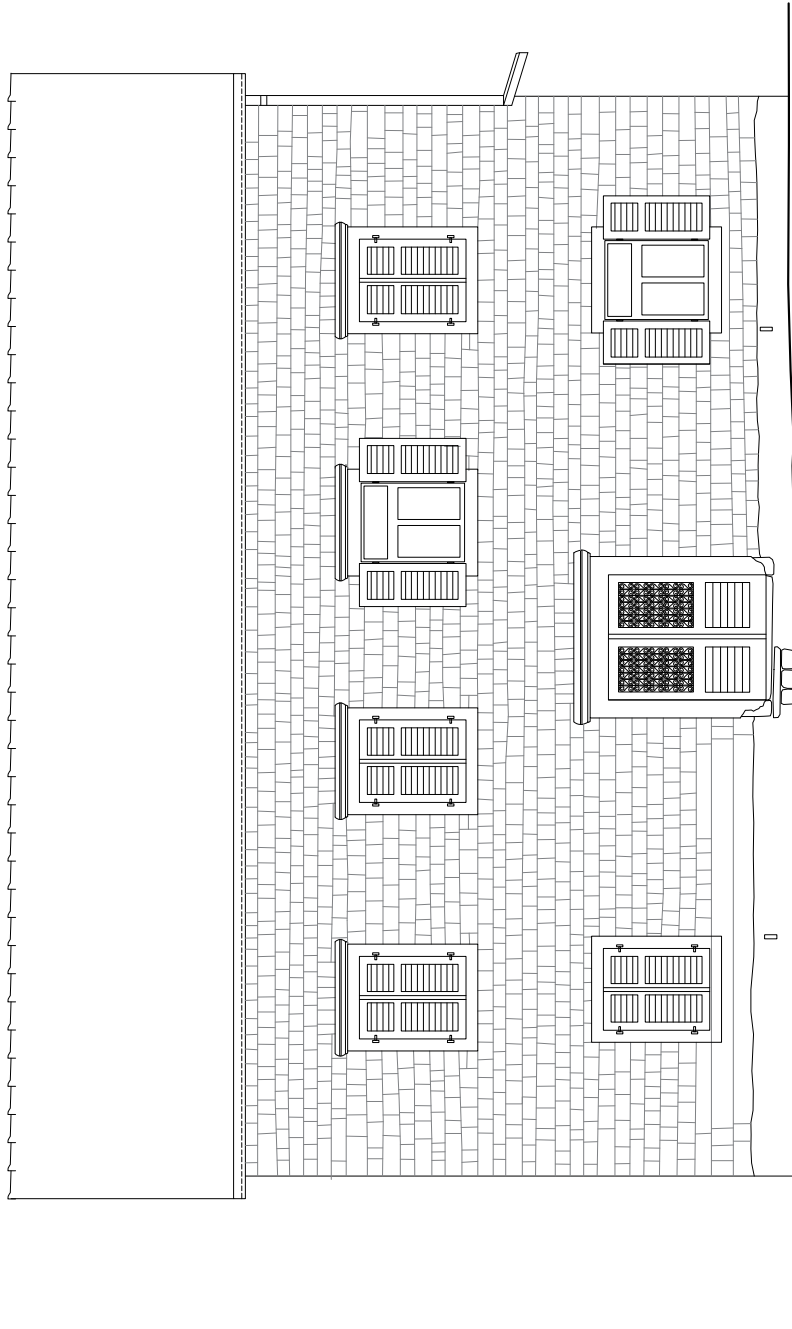

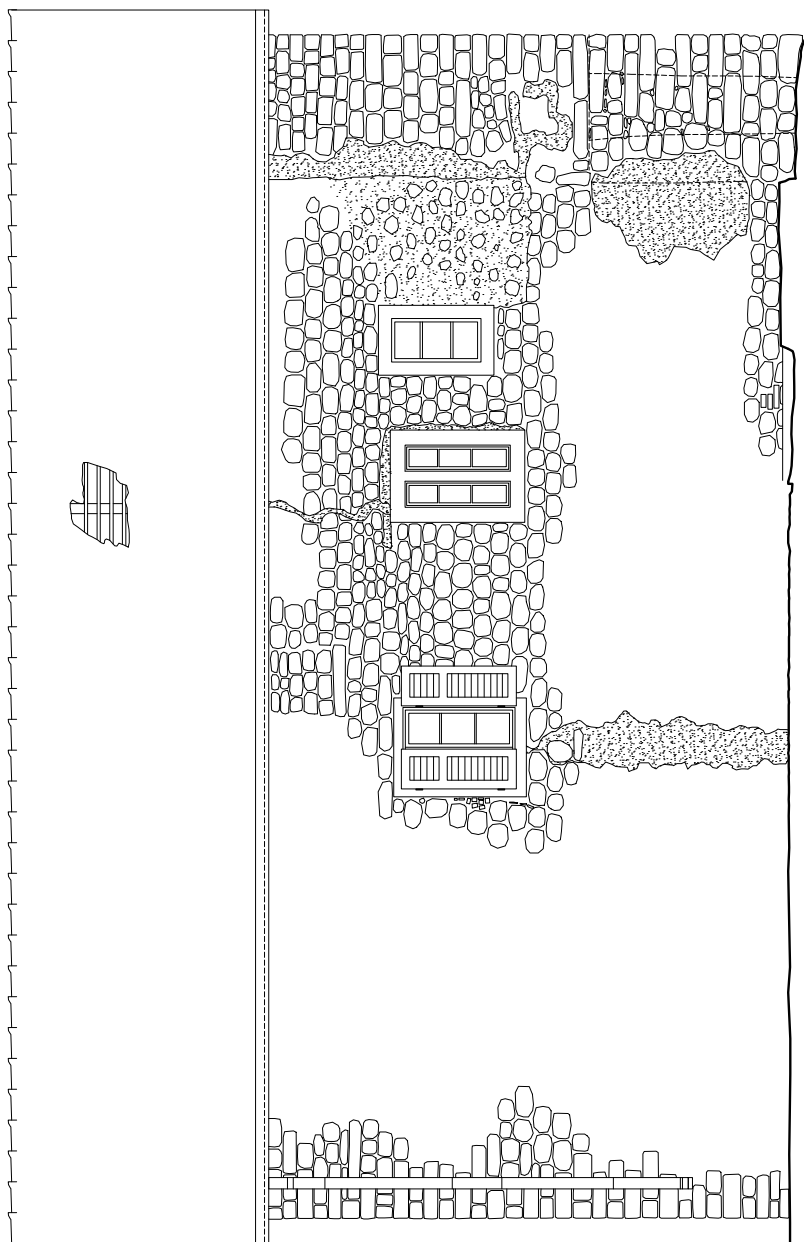

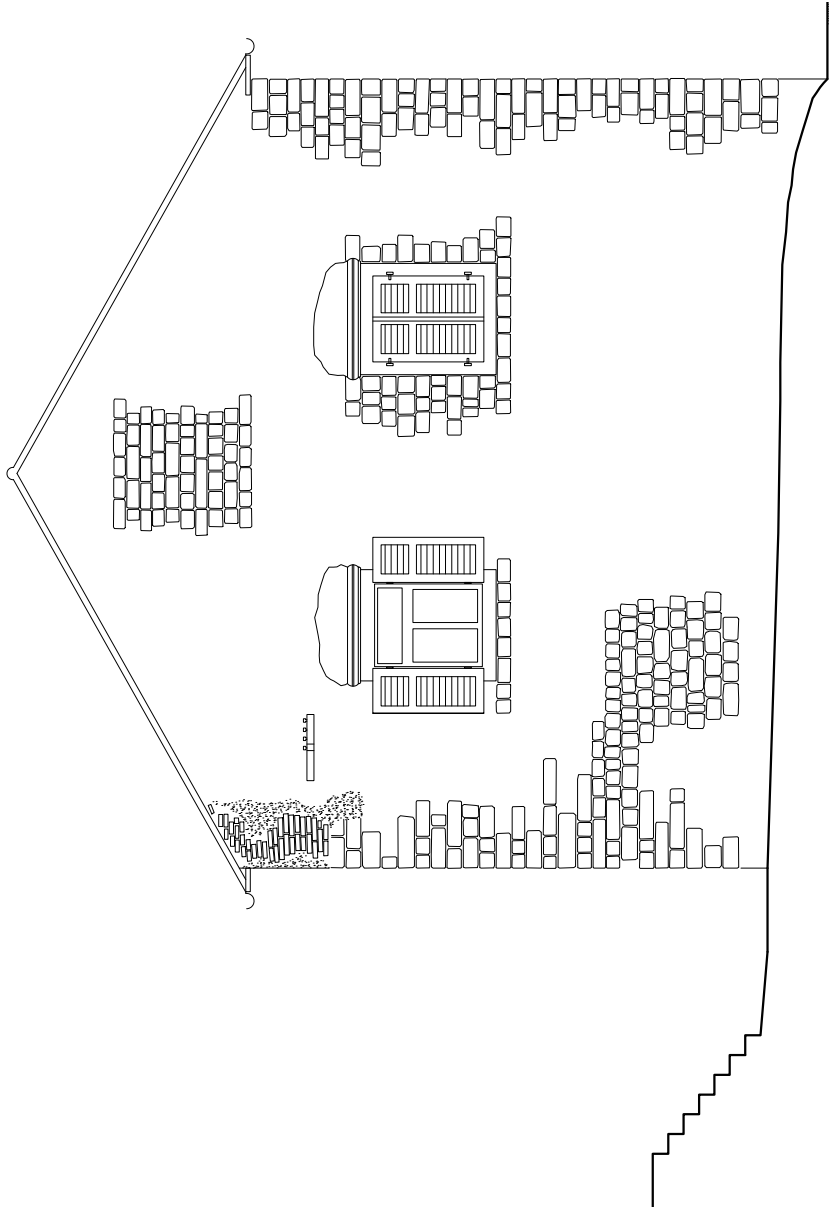
ZAPADNA FASADA

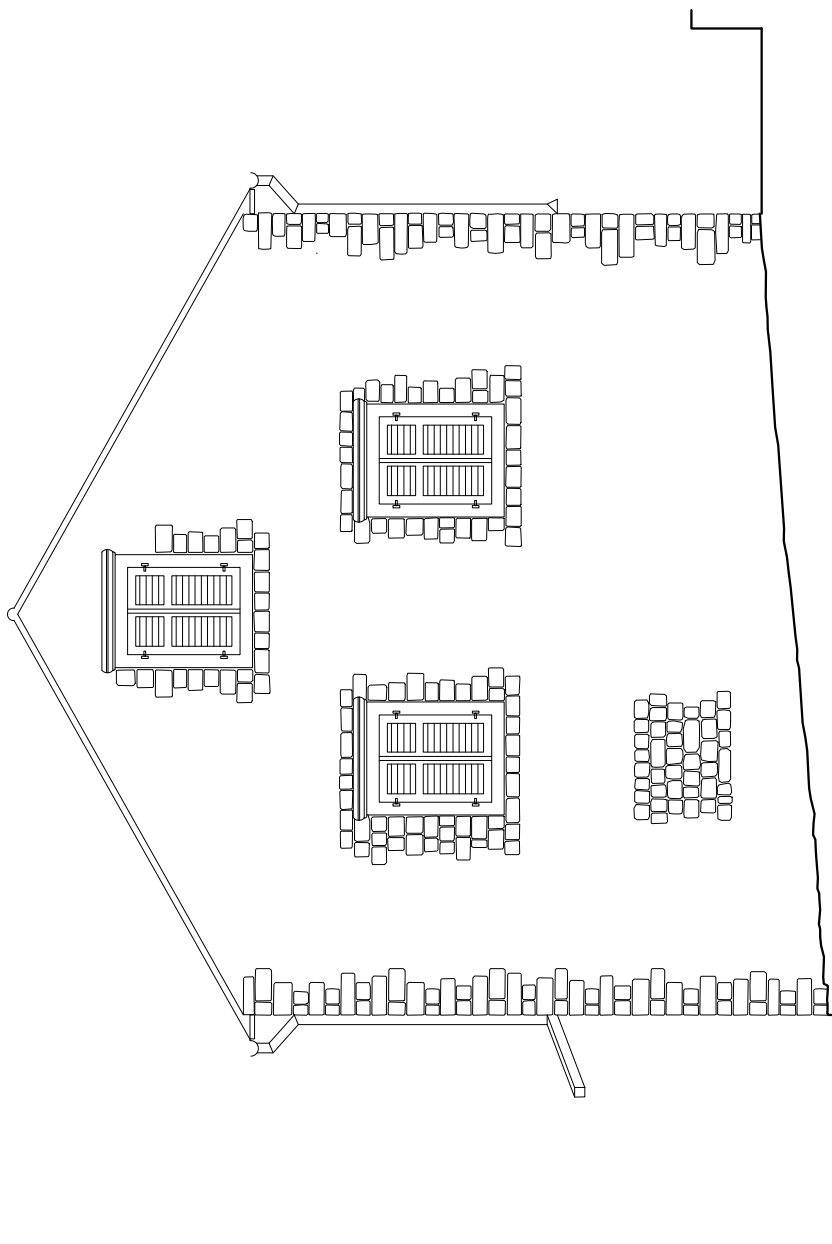
ISTOČNA FASADA

SJEVERNA FASADA

JUŽNA FASADA

Katarina NIKOLIĆ

MANSION DABINOVIĆ – LJUTA
A contribution to the residential architecture of Dobrota (II part)

Summary

In the paper titled *Mansion Dabinović – Ljuta, A contribution to the residential architecture of Dobrota (II part)* the author presents the spatial development of the representative residential complex of Dabinović family at Ljuta, one of the best known among the shipmasters' and merchants' families of Dobrota.

Analysis of the subject estate was carried out based on the analysis of the old designs, historic data and photographs, and in particular on architectural analyses of the drawings of the condition existing at the time, produced in 2013.

Besides the architectural data about the mansion, the research revealed the data about original urban matrix of Ljuta, also the mode of organization and functioning of the settlement and estate, as well as their relation with the sea and the hinterland.

The residential complex of Dabinović family is located in the southern zone of Ljuta, on the locality Vitaljica. The estate with a smaller type of palace – mansion, surrounded with garden, is situated inside a high enclosing wall with the gate on the side facing the sea. Except for the mansion, inside the enclosing wall there is a paved yard, arranged garden with a well, cistern and pine trees.

The main building – the mansion, was conceived in accordance with the principles of traditional Boka architecture, with renaissance characteristics. The renaissance traits are recognizable in the position of the mansion withdrawn in the garden, behind a high enclosing stone wall. The mansion is characterized by the symmetric array of the openings on the main façade, decorated with beams above the windows. Until the intervention during 1960 there was a central window, decorated with baroque vaults, on the main façade at the level of the attic.

The earliest available information about Dabinović estate is found on the cadastral plan of Dobrota of 1837, where the objects are registered, enclosing walls and gardens existing in 2013. It is known that the building was damaged in the fire which befell Ljuta towards the end of World War II, thereafter it was renovated in 1960.

An exceptional contribution to the research was given by Mrs Anuška Zloković and her son Vasilije Zloković of Kotor, descendants of Dabinović family, that founded and owned the estate till the mid 20th century.